

Некомерційні інституції: проблеми економічної соціалізації населення гірських територій Закарпаття

Узагальнено науково-теоретичні підходи щодо визначення сутності економічної соціалізації населення гірських територій Закарпаття. Окреслено роль і місце некомерційних інституцій у вирішенні проблем економічної соціалізації і їх взаємозв'язок з приватним і державним секторами економіки. Здійснено класифікацію проблем економічної соціалізації розвитку гірських територій регіону. Ключові слова: громадські організації, соціалізація, гірські території, Закарпаття, населення, економічний розвиток.

У будь-якому суспільстві функціонують некомерційні організації, що вирішують проблеми, якими не займаються суб'єкти підприємницької діяльності. Це склалося історично і пояснюється тим, що діяльність таких організацій не приносить прибутку. Порядок створення організацій, визначених законодавцем як неприбуткові, регулює держава, декларуючи їм свою підтримку саме тому, що вони впливають на розвиток демократичного суспільства, а також економічну життєдіяльність. Неприбуткові неурядові організації беруть на себе і суспільств важливі функції розвитку демократії, інформування, сприяння кращому розумінню та реалізації прийнятої країною стратегії суспільного розвитку, сприяння економічній інтеграції, вивчення та використання світового досвіду. У статті зроблено спробу узагальнити існуючий досвід діяльності неприбуткових організацій стосовно гірських територій Закарпатської області та з'ясувати головні фактори, що впливають на їх розвиток.

Згідно із ст. 1 Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» до гірських населених пунктів належать міста, селища міського типу, селища, сільські населені пункти, які розташовані у гірській місцевості, мають недостатньо розвинуті сферу застосування праці та систему соціально-побутового обслуговування, обмежену транспортну доступність [1]. Так визначається статус *de jure*, та, на жаль, і *de facto* гірських територій.

Звичайно, що внаслідок слабого економічного розвитку зазначених територій, процес засвоєння мешканцями гірських населених пунктів системи знань, норм і цінностей, які б дозволяли їм максимально ефективно функціонувати як членам суспільства, ускладнений [2, с. 7].

Центральною проблемою особистості, з точки зору соціалізації, є проблема входження її у певні соціальні спільноти, бо тільки в межах цих спільнот

© В. Є. Слюсаренко, 2012.

відбувається реалізація на практиці суспільних і особистих інтересів. Процес такого входження виступає як мета соціалізації. Її змістом є засвоєння індивідом протягом життя соціальних норм, культурних цінностей і діяльнісних принципів того суспільства, до якого він належить [3, с. 21].

Однією з фундаментальних сторін процесу соціалізації виступає її економічний аспект. Це складний процес, функцією якого є включення індивіда у систему економічних відносин, що виникають у суспільстві в зв'язку з дією економічних процесів як щодо окремих індивідів, так і щодо соціальних інститутів. Ці вимоги обумовлені конкретними економічними, суспільно-політичними, соціально-психологічними і духовними особливостями того суспільства, в межах якого реалізується економічний аспект соціалізації [4, с. 39].

Оскільки головною практичною проблемою соціалізації є проблема формування таких якостей особистості, завдяки яким вона набуває адаптивну здатність до умов соціального життя певного суспільства, то і економічна соціалізація у її реальному прояві виступає як здатність людини адаптуватися до існуючої моделі господарювання. Механізм процесу соціалізації, в тому числі й економічної, базується на засадах соціальної активності. Тільки завдяки такій активності особистість включається в життя суспільства, а необхідні для соціалізації якості особистості перетворюються в умови її діяльності [3, с. 47].

У сучасному українському суспільстві ця проблема у площині економічної психології трансформується в не менш актуальну проблему економічної соціалізації [5, с. 78]. В широкому розумінні економічна соціалізація – це процес входження індивіда в економічну сферу суспільства, формування у нього економічного мислення, процес інтеріоризації економічної реальності, що включає пізнання економічної дійсності, засвоєння економічних знань, формування економічних уявлень, знання економічних категорій, засвоєння і реалізацію ролей та навичок економічної поведінки [6, с. 104].

Адаптуючи ці положення до гірських територій Закарпаття, можна виділити такі проблеми соціалізації сільського соціуму [7, с. 256]:

1. *Методологічна проблема.* Вона виходить з більш загальної проблеми соціалізації – гармонізації існуючих соціальних норм суспільства та індивідуалізації форм трудової діяльності й необхідності усвідомлення індивідом своєї соціальної сутності, що виступає базовим елементом економічної соціалізації.

2. *Етична проблема.* Економічні цінності ринкових відносин відповідають західній етиці протестантизму, тоді як етика населення гірських територій має переважно православні корені. Православ'я не націлює на одержання матеріальних благ тут і тепер, а, навпаки, закликає відмовлятися від них.

3. *Трансформаційна проблема.* Сформована система цінностей радянського способу життя, правил і норм поведінки, традицій і звичаїв господарювання вступає у суперечності з новими реальними умовами.

4. *Дидактична проблема.* Ця проблема виражається у сукупності питань: кого, чому, коли і як вчити? Ці питання тісно взаємозв'язані між собою.

5. *Діагностична проблема* виникає у зв'язку з необхідністю відстежувати рівень економічної соціалізації на різних етапах розвитку особистості.

Новостворені неурядові організації в гірських населених пунктах Закарпаття засвідчують реакцію суспільства на процеси демократизації, створення та розвитку елементів громадянського суспільства. Багато некомерційних організацій намагаються заповнити ті ніші, в яких держава більше не надає послуги, за які вона несла відповідальність раніше, або не має можливості це робити через нерозвинуту виробничу і соціальну інфраструктуру. Ці організації починають брати на себе функції підвищення громадської поінформованості за виконання рішень, що приймаються державними органами влади. Ще двадцять років тому в Країні така діяльність фактично була нелегальною, тому її становлення та розвиток заслуговують особливої уваги. На жаль, сьогодні ця проблема наштовхується на низький рівень знань та практичних навичок, необхідних для виконання такої роботи [8, с. 301].

Не менш важливою є проблема відсутності розвинутої мережі некомерційних організацій. Так, наприклад, у гірських селах регіону не зареєстровано жодної громадської організації (ГО) зі статусом обласної [9].

Громадські організації в гірських населених пунктах легалізовані у формі сільських та селищних організацій, або місцевих осередків всеукраїнських асоціацій.

Їх діяльність сконцентрована переважно на культурній, спортивній та туристичній сферах. У зрізі економічних відносин вона матеріалізується у формі реалізації грантових проєктів, культурних, освітніх та спортивних заходів і вступає важливим інструментом для жителів гірських територій у сфері підприємницької діяльності, надає їм можливість підвищення освітньо-професійного та культурного рівня [7, с. 108].

Станом на 2010 р. в Українських Карпатах налічувалося 63899 громадських організацій, з них в гірських селах зосереджено 14697 організацій, що становить 23% від їх загальної кількості (розраховано за джерелом: [7, с. 68-69, 76, 78, 79-80, 84-85, 98-100]).

Наймасовішими серед громадських організацій, зареєстрованих у гірських селах, є релігійні.

Другу позицію в мережі громадських організацій, що діють на гірських територіях, займають профспілки (в Україні в цілому вони теж посідають другу

позицію), які разом з об'єднаннями підприємців виступають основними групами тиску на органи державної влади та управління на всіх рівнях.

Важливе місце у мережі громадських організацій належить також ГО, створеним з метою здійснення екологічної, оздоровчої, аматорської, спортивної, культурної, освітницької і наукової діяльності, а також творчим спілкам.

Політичні партії займають третю позицію в мережі громадських організацій в гірських районах Українських Карпат.

Відмітимо, що об'єднання співвласників багатоквартирних будинків (четверта позиція) є реакцією на незадовільну роботу підприємств та організацій житлово-комунального господарства України, які неспроможні задовольнити потреби мешканців житлових будинків у відповідних якісних послугах. Органи самоорганізації населення у даному випадку виступають як представницькі органи, що створюються жителями для вирішення завдань, передбачених Законом України "Про об'єднання співвласників багатоквартирних будинків".

Наведене вище підтверджує, що громадські організації задовольняють потреби населення переважно в продуктах не особистого, а суспільного користування, вирішуючи тим самим завдання, які не спроможні виконати підприємницькі структури. Некомерційні громадські організації в гірських селах та районах рухливі й гнучкі в задоволенні потреб їх жителів й успішно використовуються для виробництва соціальних послуг, необхідних вузьким групам населення. У той же час ГО надають певні гарантії виконання соціальних, а не індивідуальних завдань, отже, тим самим мають більше підстав і можливостей у залученні благодійних коштів, субсидій, грантів, ніж підприємницькі структури, що теж є важливим для села, оскільки велика їх кількість не мають дотацій з бюджету, а підприємництво нерозвинене через віддаленість від великих міст та важкодоступність.

Таким чином, питання функціонування громадських організацій, є надзвичайно важливим при розгляді проблеми соціалізації населення гірських територій. Воно було предметом наукових досліджень В.Ф. Погорілка, В.Б. Аверьянова, І.Н. Рожко, І.В. Дробуша, Ц.А. Ямпольської та ін. Однак здебільшого такі дослідження присвячені загальним питанням правового регулювання діяльності ГО. В практичному сенсі правильне розуміння функцій громадських організацій сприяє підвищенню ефективності їх діяльності, посилює вплив зазначених об'єднань на всі сторони державного та суспільного життя, яке вклучає різноманітну практичну діяльність.

Необхідно відмежовувати поняття функцій організації від її завдань та принципів. Завдання громадської організації визначають її соціальне призначення та мету, заради досягнення якої вона створюється. Тим са-

ним завдання організації є передумовою виникнення її функцій. В свою чергу, функції являють собою засоби реалізації та виконання поставлених завдань. Щодо співвідношення принципів формування і діяльності організації та її функцій, то принципи здійснюють активний вплив на розвиток функцій і є основою виконання кожної з них. Для універсальної класифікації, на наш погляд, критеріями повинні виступати елементи діяльності громадських організацій, а саме: об'єкти, суб'єкти, способи, засоби, форми діяльності.

Залежно від спрямованості діяльності громадських організацій їх об'єктні функції поділяються на зовнішні і внутрішні. До внутрішніх функцій належать: установча, організаційна функція; управлінська функція. До зовнішніх – діяльність громадських організацій, спрямована на виявлення спільних інтересів окремих груп населення; діяльність громадських організацій, спрямована на забезпечення та реалізацію прав і свобод людини і громадянина; діяльність громадських організацій, спрямована на охорону прав і свобод людини і громадянина; створення сприятливих умов громадянам для реального користування своїми правами та обов'язками; правотворча (участь у розробленні законопроектів); співпраця з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян; благодійницька (надання допомоги); інформаційна; консультативна, дорадча та ін.

Окремо слід відзначити загальні функції, властиві об'єднанням громадських організацій (спілкам, фондам, асоціаціям тощо): координація діяльності членів; представництво та захист їх спільних інтересів; обмін досвідом; вибір пріоритетних напрямів діяльності для своїх членів; розробка та реалізація спільних програм; представництво інтересів громадських організацій в органах державної влади; взаємодія з державним та недержавним комерційним секторами, засобами масової інформації; організація суспільної експертизи проектів законів, нормативних актів та соціально вагомих рішень.

Ще одним критерієм класифікації функцій є сукупність способів, засобів, методів діяльності, яка ведеться громадською організацією. Всі зазначені критерії знаходяться в певній послідовності та є необхідними для реалізації функцій. До таких функцій належать: правозахисні (правоохоронні), соціального контролю, організаційні, фінансові, матеріально-технічні, інформаційні, нормотворчі функції. Зазначені функції є загальними для всіх організаційно-правових форм громадських організацій і тісно пов'язані з об'єктними функціями, реалізація яких може відбуватися тільки завдяки системі технологічних функцій.

Для ефективного функціонування системи громадських організацій необхідною є реалізація всього комплексу їх основних функцій, які взаємопов'язані між собою та становлять єдину цілісну систему. Функції громадських організацій повинні здійснюватися на таких засадах: єдності суб'єкта та об'єкта діяльності, економічної та фінансової незалежності, самостійності і незалежності в межах своєї компетенції.

Виходячи з функцій, що їх виконують (громадські організації) у суспільстві можна зробити висновок про те, що керувати ними доволі не просто. Для керування такими організаціями потрібні підготовлені фахівці, обізнані в нюансах та особливостях організації, функціонуванні та управлінні ГО, зокрема у понятійно-термінологічному апараті у сфері керування некомерційними організаціями, що існує у вітчизняній літературі. Аналіз такого понятійно-термінологічного апарату показує, що основним і найважливішим механізмом управління ГО є стабільне фінансування останніх. У науково-практичній літературі існує розмаїття думок стосовно поняття «стабільне фінансування». Чинне законодавство не містить такого терміну. Не містить його і нормативно-правова база з питань бухгалтерського і податкового обліку. Сучасні дослідження з питань менеджменту по-різному визначають поняття, як «стабільне фінансування». У літературі іноді необгрунтовано ототожнюють спонсорство і благодійність, спонсорство і меценатство, спонсорство і патронаж, використовуючи їх як синоніми. Причини неадекватного використання цих понять зв'язані значною мірою з суперечливими в українському законодавстві визначеннями меценатства, обмеженістю трактування поняття патронажу, недостатньою чіткістю формулювання поняття спонсорства, а поняття проектного фандрейзингу, спрямованого на залучення коштів під реалізацію проектів некомерційних громадських організацій, взагалі відсутнє.

З огляду на зазначені особливості в організації функціонування громадських організацій, керування ними, враховуючи зростання їх кількості, підвищення ролі та їх значення, мають здійснювати кваліфіковані фахівці. Їх могли б, на мою думку, готувати вищі навчальні заклади юридичного спрямування.

Список використаних джерел

1. Про статус гірських населених пунктів в Україні : Закон України №57 від 15.02.1995 р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
2. Гриценко А. А. Социальная экономика как наука / А. А. Гриценко // Социальная экономика. – 2001. – № 1. – 191 с.
3. Москаленко В. В. Социальная психология : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. В. Москаленко. – К. : Центр навч. літератури, 2005. – 624 с.

4. Дейнека О. С. Экономическая психология [уч. пособ.] / О. С. Дейнека. – Питер : изд. С.-Петербург. ун-та, 2000. – 160 с.
5. Управління людським та соціальним розвитком у регіонах України : [монографія] / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, Л. В. Шаульська [та ін.] – Донецьк : Ін-т економіки промисловості НАН України, 2010. – 488 с.
6. Григорян Г. М. Социализация содержания экономической науки – решающая основа ее обновления / Г. М. Григорян // Социальная экономика [Текст] : – 2001. – № 1. – 377 с.
7. Дробышева Т. В. Исследование раннего экономического образования как фактора экономической социализации (на примере ценностных ориентаций) / Т. В. Дробышева, А. Л. Журавлев // Проблемы экономической психологии ; под ред. А. Л. Журавлева, А. Б. Купрейченко. – М. : ИП РАН, 2004. – Т. 1. – 563 с.
8. Громадські об'єднання в Україні : [навч. посіб.] / за ред. В. М. Бесчастного. – К. : Знання, 2007. – 415 с.
9. Офіційний веб-сайт Закарпатської ОДА. – Режим доступу : <http://www.carpathia.gov.ua/data/upload/publication/main/ua/2494/grom.pdf>
10. Москаленко В. В. Методологічні засади дослідження економічної соціалізації особистості / В. В. Москаленко // Проблеми загальної та педагогічної психології. – К., 2006. – Т. 8. – Вип. 1. – 477 с.
11. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносини : [підруч.] / О. А. Грішнова. – К. : Знання, 2004. – 535 с.

Слюсаренко В. Е. Некоммерческие институты: проблемы экономической социализации населения горных территорий Закарпатья.

Обобщены научно-теоретические подходы к определению сущности экономической социализации населения горных территорий Закарпатья. Очерчены роль и место некоммерческих институтов в решении проблем экономической социализации и их взаимосвязь с частным и государственным секторами экономики. Осуществлена классификация проблем экономической социализации развития горных территорий региона.

Ключевые слова: общественные организации, социализация, горные территории, Закарпатье, население, экономическое развитие.

Slyusarenko V. E. Non-Profit Institutions: Problems of Economic Socialization of Zakarpattia Mountain Areas Population.

Research and theoretical approaches to determining the nature of economic socialization of Zakarpattia mountainous areas population are outlined. Role and place of non-profit institutions in solving the problems of economic socialization and their relationship with private and public sectors of economy are defined. Classification of economic socialization problems of mountain areas development in the region is made.

Keywords: public organizations, socialization, mountain area, Zakarpattia, population, economic development.

Проблеми соціально-економічного розвитку гірських територій Закарпатської області

Досліджено соціально-економічний розвиток гірських регіонів Закарпатської області в розрізі природно-економічних зон. Сформульовано стратегію розвитку Закарпаття на основі ефективного і раціонального використання природно-ресурсного, людського, рекреаційно-туристичного, економічного, науково-технічного, інституційного потенціалів області та формування сприятливого інвестиційного клімату.

Ключові слова: Українські Карпати, природно-економічні зони, гірські території, Закарпаття, стратегія.

Карпати прийнято називати легенями Європи, що вкотре підкреслює їхню пріоритетне значення, адже саме вони є джерелом чистої води і чистого повітря для багатьох країн Європи. Величезну захисну роль Карпат виконують лісові екосистеми, особливо в горах, де можна зустріти зникаючі біологічні види флори та фауни. Проте за останні кілька десятиліть в результаті суцільних та хвилястих рубок в лісах Українських Карпат порушилася рівновага між живою та неживою природою. Від природного стану Карпат залежить життя населення не тільки гірських територій, але й всієї держави. Саме гірські території найчастіше знаходяться в епіцентрі природних та техногенних катаклізмів, що завдають їм еколого-економічних збитків.

На сучасному етапі господарювання гірські регіони зіткнулися з проблемами соціальної політики, сільського підприємництва, економічної самореалізації громад та сталого розвитку гірських територій, які не здатні вирішити самотужки. Питання розвитку гірських територій Українських Карпат розглядалися на міжнародній науковій конференції «Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи» за участю понад сотні представників із 18 країн світу, серед яких – науковці, керівники регіональних та місцевих влад, державні діячі тощо.

Вагомий внесок у розробленні теоретичних та прикладних проблем соціально – економічного розвитку Українських Карпат зробили відомі вчені: М. А. Голубець, В. С. Кравців, Ю. В. Манівчук, В. П. Мікловда, С. М. Стойко та ін.

Метою цієї статті є аналіз сучасного стану гірських територій областей Українських Карпат та його впливу на соціально-економічний розвиток гірських територій Закарпаття в розрізі природно-економічних зон.

Методологія дослідження включає методи системного аналізу, синтезу, наукової абстракції, аналітичні прийоми.

© Н. О. Кушнір, Н. М. Готько, 2012.